

Maria Piechocka-Kłos

Wydział Teologii

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ŚWIĘCI I POSTACIE BIBLIJNE W HERBACH MIAST W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

Streszczenie: Obecnie w województwie warmińsko-mazurskim aż trzynaście miast spośród czterdziestu dziewięciu w swoim herbie przywołuje świętych, postacie biblijne lub atrybuty i symbole z nimi związane. Wizerunek Matki Bożej widnieje na tarczy herbowej trzech warmińsko-mazurskich miast: Iławy, Fromborka i Pasymia. Jan Chrzciciel patronuje miastu Pisz. W miejskich herbach na terenie Warmii i Mazur swoje miejsce znaleźli także apostołowie: św. Jakub (Olsztyn), święci Piotr i Paweł (Olsztynek, Pieniężno) oraz św. Jan (Zalewo, Kisielice). W omawianym regionie w herbach miast znajdują się nie tylko postacie biblijne, ale również i postacie świętych, tj. św. Katarzyna patronuje miastu Działdowo, św. Rozalia miastu Susz, zaś św. Jerzy identyfikowany jest z miastem Ostróda.

Słowa kluczowe: herby, święci, postacie biblijne, Warmia i Mazury, miasto, symbol religijny.

Symbole religijne w miejskiej heraldyce to stosunkowo częsty motyw nie tylko w Polsce, ale i na świecie, zaś ogólnie pojęta symbolika religijna, zdaniem niektórych badaczy, jest na drugim miejscu pod względem częstotliwości ich występowania w herbach miast¹. Prowadząc badania w tym zakresie należy pamiętać, że dzieje Polski od wieków są ściśle związane z Kościołem. Związek ten ujawnia się chociażby w herbach miast, w których godła wpisują się symbole religijne. Analizując polską heraldykę miejską w odniesieniu do tych symboli, można wyróżnić m.in. herby przedstawiające sceny biblijne, postacie biblijne, osoby świętych i błogosławionych wraz z ich atrybutami lub symbolami.

Wydaje się, że badania prowadzone w kierunku symboliki religijnej w kontekście ujętym w temacie, dotąd nie zostały odrębnie szczegółowo opracowane, choć na temat występowania tejże symboliki w polskiej heraldyce, często

---

Adres/Address: dr Maria Piechocka-Kłos, Wydział Teologii UWM w Olsztynie, e-mail: mayphi@wp.pl

¹ P. Gołdyn, *Wprowadzenie*, w: idem, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, Warszawa 2008, s. 7.

w odniesieniu do konkretnego terenu geograficznego, powstało już co najmniej kilka godnych uwagi publikacji².

Celem niniejszego opracowania, w ramach sformułowanego tematu, jest zatem przeanalizowanie herbów miast leżących w granicach województwa warmińsko-mazurskiego, które w polu herbowym przywołują osoby świętych, postacie biblijne lub atrybuty i symbole z nimi związane.

Mając na uwadze genezę i rozwój heraldyki miejskiej na terenach ziem polskich, idąc śladem większości heraldyków, w obszarze których zainteresowań leżą polskie miejskie herby i ich historia, często należy za pierwowzór tegoż herbu uznać pieczęć danego miasta, z których najstarsze datujemy nawet na XIII w. Począwszy od XVI w. znajdujące się na pieczęciach wyobrażenia podane procesowi heraldyzacji zaczęły stawać się oficjalnymi miejskimi herbami. Mniej więcej z tego samego okresu pochodzą także dokumenty potwierdzające nadanie herbów miastom w Polsce³. Tak więc z chwilą lokacji miasto nabierało charakteru jednostki prawnej, co w oczywisty sposób należy powiązać z potrzebą posiadania i wytworzenia miejskiej pieczęci, którą zaczęto opatrywać ważne dokumenty, a z czasem także i herbu dającego większe poczucie jedności pod względem lokalnej tożsamości.

Analizując tarcze herbowe miast województwa warmińsko-mazurskiego pod kątem wpisanych w nie postaci biblijnych, uwagę zwracają przede wszystkim herby przywołujące postać Najświętszej Maryi Panny⁴. Prowadząc badania nad przedstawianym w heraldyce wizerunkiem Maryi, której kult sięga początków chrześcijaństwa, konieczne jest odniesienie się do przedstawień ikonograficznych Matki Bożej⁵.

Obecnie w Polsce aż jedenaście miast w swoich herbach przywołuje wyobrażenie Maryi, z tego trzy w województwie warmińsko-mazurskim. Utrwalenie wizerunku Matki Bożej w godłach herbowych miast tego województwa, leżącego w północno-wschodniej części Polski, często należy wiązać

---

² Na przykład: K. Głowacki, *Heraldyka historycznych miast regionu sandomiersko-kieleckiego XII–XX w.*, Kielce 2001; W. Strzyżewski, *Treści symboliczne herbów miejskich na Śląsku, Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim do końca XVIII wieku*, Zielona Góra 1999; P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, Warszawa 2008; B. Możejko, B. Śliwiński, *Herby miast, gmin i powiatów województwa pomorskiego*, t. 1, Gdańsk 2000, t. 2, Malbork 2004; M. Adamczewski, *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000; H. Seroka, *Herby miast małopolskich XIV–XVIII*, Warszawa 2002; W. Strzyżewski, *Symbolika religijna w herbach miast nadodrzańskich do końca XVIII w.*, „Rocznik Lubuski” 1997, nr 23, cz.1, s. 125–149; P. Gołdyn, *Maryja w herbach miast polskich*, „Salvatoris Mater” 2000, nr 2, s. 247–265; P. Gołdyn, *Święty Wojciech w polskiej heraldyce samorządowej*, „Studia Gnesnensia” 2002, t. 16, s. 243–251.

³ P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 16.

⁴ Zob. *Maryja*, w: P.C. Bosak, *Kobiety w Biblii. Słownik-konkordancja*, Poznań 1995, s. 132–139.

⁵ Biorąc pod uwagę wyobrażenia Najświętszej Maryi Panny w ikonografii maryjnej możemy dokonać podziału tych przedstawień na cztery główne typy, tj.: Platytera, Hodegetria, Nikopoja, Eleusa. Za: P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 43.

z Krzyżakami, którzy byli albo właścicielami wielu grodów na ziemiach pruskich albo mieli znaczący udział w ich powstaniu. Należy jednak pamiętać, że choć Najświętsza Maryja Panna była patronką zakonu, jej kult u Krzyżaków miał wydzźwięk w większym stopniu polityczny niż duchowy⁶. Działania zakonu na ziemiach pruskich potwierdzają, że w zamierzeniach Krzyżaków bardziej było dążenie do uznania i postrzegania zakonu jako pana terytorialnego niż zgromadzenia o charakterze duchowym⁷. Już pod koniec XIII w. w ideologii zakonnej słychać hasła, że Prusy to kraj Panny Maryi. Zakonnicy, aby wzmocnić na tych ziemiach swój autorytet oraz zapewnić sobie silną pozycję polityczną i oddanie podanych, wykorzystywali kult maryjny w celu zintegrowania mieszczan z zakonem⁸. W założeniu, Najświętsza Maryja Panna jako wspólna patronka, miała pomóc w scaleniu tak zróżnicowanych środowisk. Działania te są m.in. widoczne w heraldyce miejskiej dwóch warmińsko-mazurskich miast: Iławy i Pasymia, które były lokowane w XIV w. przez Krzyżaków.

Właśnie Matka Boża jako patronka miasta Iławy, które prawa miejskie otrzymało w 1305 r., znana jest z najstarszej datowanej na XIV w. pieczęci miejskiej⁹. Przywołanie wizerunku Maryi na pieczęci miasta należy wiązać z iławskim kościołem pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny, którego początek budowy zbiega się z lokacją miasta. Wizerunek Maryi nieprzerwanie patronuje miastu niemal od początku XIV w. aż do dnia dzisiejszego¹⁰. Współczesny herb miasta przedstawia Matkę Bożą siedzącą na złotym tronie w złotej bramie miasta w błękitnym polu tarczy herbowej¹¹. Maryja ubrana jest w długą niebieską suknię przykrytą czerwonym płaszczem spiętym pod szyją. Z lewej strony, na kolanach trzyma nagie srebne Dzieciątko Jezus, które obejmuje lewą ręką, w prawej zaś trzyma złote berło. Głowę ma lekko przechyloną w lewą stronę, którą wieńczy złota korona. Głowa Matki Bożej i Dzieciątka otoczona jest dodatkowo złotym nimbem¹².

⁶ Por. R. Czaja, Z.H. Nowak, *Państwo zakonu Krzyżackiego w Prusach – próba charakterystyki*, w: *Zakon krzyżacki...*, red. R. Czaja, A. Radziwiński, Toruń 2013, s. 13.

⁷ Ibidem, s. 11–27.

⁸ Zob. M. Dygo, *O kulcie maryjnym w Prusach Krzyżackich w XIV–XV wieku*, „Zapiski Historyczne” 1987, t. 52, z. 2, s. 5–38; P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 44.

⁹ *Historia miasta*, w: K.J. Kaufmann, *Dzieje Miasta Iławy*, tłum. J. Skrobot, W. Skrobot, Iława 2010, s. 193.

¹⁰ Na temat historii iławskiej pieczęci: M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Toruń 1960, s. 95–96; P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 45.

¹¹ Herb miasta Iławy został znowelizowany *Uchwałą Nr XL/378/98 Rady Miejskiej w Iławie z dnia 28 maja 1998 r., w sprawie herbu miasta Iławy*.

¹² *Biuletyn Informacji Publicznej. Urząd Miasta Iławy* [online], dostęp: 5.11.2016, <http://bip.umilawa.pl/system/obj/3002_XVII-171-11.pdf>.

Kolejnym miastem przywołującym w swoim herbie Maryję jest miasto Pasy. Miasto zostało założone przez Krzyżaków na cześć komtura elbląskiego Zygfrйда von Passenheima. Prawa miejskie otrzymało w 1386 r.¹³ Za najstarszą i jednocześnie jedyną znaną miejską pieczęć tego miasta, datowaną na XV w., uważa się pieczęć przedstawiającą postać Matki Bożej z Dzieciątkiem na ręku, stojącą pod gotyckim baldachimem¹⁴. Są powody, aby przypuszczać, że pieczęć z wizerunkiem Maryi była używana już w XIV w. Współczesny herb miasta przedstawia Matkę Bożą w postawie stojącej na zielonej murawie w środku czerwonej bramy miejskiej, którą zdobią cztery baszty. Maryja jest ubrana w niebieską szatę. W lewej ręce okrytej suknią trzyma nagie złote Dzieciątko Jezus, zaś w opuszczonej prawej ręce trzyma wzniesione ku górze złote berło. Głowę Maryi, otoczoną złotą aureolą, zdobi złota korona. Złoty nimb otacza również głowę Dzieciątka Jezus. Pole tarczy herbowej jest srebrne¹⁵.

Wzorując się na Krzyżakach, opiekę Maryi w celach politycznych wykorzystali także biskupi warmińscy, którzy umieścili wizerunek Matki Bożej w herbie miasta Frombork. Dzięki temu posunięciu kult maryjny stał się gwarantem suwerenności miasta, kapituły i biskupstwa¹⁶. Prawa miejskie Frombork otrzymał 8 lipca 1310 r.¹⁷ Na ten sam okres datuje się również najstarszą miejską pieczęć¹⁸, która przedstawia postać Maryi z Dzieciątkiem Jezus na ręku w aureoli gwiazd, pomiędzy dwoma wieżami obronnego zamku¹⁹. W późniejszym okresie, głównie pod wpływem prądów reformacyjnych, wizerunek Madonny został usunięty²⁰. Jednak we współczesnym herbie miasta ponownie możemy zobaczyć postać Matki Bożej, której wyobrażenie nawiązuje do XIV-wiecznej miejskiej pieczęci Fromborka.

W herbie miasta Frombork widnieje złoty mur zamku, który w górnej części zdobią dwie złote wieże z czarnymi oknami. W jego dolnej części widać

¹³ J. Kwiatek, T. Lijewski, *Leksykon miast polskich*, Warszawa 1998, s. 619. Na temat podniesienia Pasy do rangi miasta: Z. i M. Stopa, *Pasy i okolice*, Olsztyn, 1970, s. 48–49.

¹⁴ M. Gumowski, *Kartoteka pieczęci i herbów miejskich u układzie alfabetycznym zawierająca szkice pieczęci, jej opis oraz różne notatki*, MNKR, sygn. 1489; por. P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 45. Zob. także: Z. i M. Stopa, *Pasy i okolice*, s. 48–49.

¹⁵ *Biuletyn Informacji Publicznej. Urząd Miasta i Gminy w Pasymiu* [online], dostęp: 18.12.2016, <<http://pasym.bip.visacom.pl/component/phocadownload/category/1461-statut-gminy-pasym.html?download=1900:statut-gminy-pasym>>; P. Gołdyn, *Maryja w herbach miast polskich*, s. 257; idem, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 46.

¹⁶ M. Dygo, *O kulcie maryjnym w Prusach Krzyżackich w XIV–XV wieku*, s. 21–22; P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 47.

¹⁷ Treść dokumentu lokacyjnego w języku łacińskim znajduje się w *Codex Diplomaticus Warmiensis*, nr 154, s. 266–270; zob. E. Kurowski, *Dzieje Fromborka. Historia miasta do 1998 roku*, Frombork 2000, s. 26–28.

¹⁸ Zob. E. Kurowski, *Dzieje Fromborka. Historia miasta do 1998 roku*, s. 35–36.

¹⁹ M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, s. 72–73.

²⁰ P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 47.

zamkniętą brązową bramę. Postać Maryi na czerwonym tle tarczy umieszczona jest w górnej części herbu pomiędzy wieżami. Matka Boża trzyma na lewym ręku nagie Dzieciątko Jezus, którego głowa, otoczona aureolą, jest lekko przechylona w prawą stronę. Z kolei Maryja głowę pochyła w przeciwnym kierunku. Matka Boża ubrana jest w niebieską suknię, którą przykrywa również niebieski płaszcz. Zgiętą prawą ręką skierowaną ku górze trzyma dłoń Dzieciątka. W przeciwieństwie do wizerunku Maryi umieszczonego na herbie miasta Ława i Pasymia, głowy Marki Bożej nie ozdobi korona, tylko wieńczy sama aureola²¹.

Kolejną postacią biblijną, której sylwetka pojawia się w heraldyce miejskiej miast województwa warmińsko-mazurskiego jest Jan Chrzciciel²². Narodziny Jana dla jego rodziców Elżbiety – krewnej Maryi (Łk 1,5-36) i kapłana Zachariasza, będących już w podeszłym wieku, były prawdziwą nagrodą i dowodem na akt zmiłowania Boga nad nimi (zob. Łk 1,5-25; 57-80). Postać Jana Chrzciciela jest często przywoływana przez Ewangelistów, którzy na jego temat piszą stosunkowo dużo, głównie w kontekście ostatniego proroka Starego Przymierza, mającego wypełnić misję przygotowania ludzi na nadejście Mesjasza²³. Ogromne zainteresowanie ludzi wzbudzała nie tylko jego nauka, ale także jego wygląd i tryb życia jaki prowadził, bowiem żył zgodnie z tradycją nazirejczyków²⁴. Według Józefa Flawiusza, Jan został uwięziony z rozkazu Heroda Antypasa, który prawdopodobnie bał się popularności proroka. Król Herod uważał także, że nauka, którą głosi Jan może zagrozić ustalonemu porządkowi i obowiązującemu prawu²⁵. Ponadto Jan otwarcie krytykował Heroda za związek z Herodiadą, zakazany w świetle żydowskiego prawa. Jan został ścięty w twierdzy Macheront na życzenie córki Herodiady, Salome (por. Mt 14, 6-11; Mk 6, 16, 21-28)²⁶.

W Polsce postać św. Jana Chrzciciela lub tylko jego ściętej głowy w miejskiej heraldyce pojawia się dość często. Wybór tej postaci i umieszczenie jej w herbie miasta często wiąże się z patronowaniem Świętego miejscowemu kościołowi, biskupstwu, miastu albo kapitule. Jego pełna postać została przywołana w dawnym herbie Bobolic i Nysy, w herbie Kamienia Pomorskiego oraz w herbie Puchaczowa. Jednak najbardziej popularne w polskiej miejskiej heraldyce staje się ikonograficzne przedstawienie Jana, a raczej tylko jego ściętej głowy położonej na misie, która w symboliczny i jednocześnie ścisły sposób

²¹ *Biuletyn Informacji Publicznej. Urząd Miasta i Gminy we Fromborku* [online], dostęp: 5.11.2016, <<http://frombork.samorzady.pl/art/id/87>>.

²² Jan Chrzciciel, w: P.C. Bosak, *Postacie Biblii. Słownik-Konkordancja*, t. 4, Pelplin 2007, s. 403 i n.

²³ P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 80–81.

²⁴ Jan Chrzciciel, w: M. Bocian, *Leksykon postaci biblijnych*, przekł. J. Zychowicz, Kraków 1996, s. 214–215.

²⁵ Józef Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela* XVIII 5, 2, 116–119.

²⁶ Por. Jan Chrzciciel, w: M. Bocian, *Leksykon postaci biblijnych*, s. 215.

nawiązuje do jego śmierci. Głowa św. Jana Chrzciciela pojawia się w dawnej i współczesnej miejskiej heraldyce blisko dwadzieścia razy. Widzimy ją w herbie m.in. dawnego Bielska, herbie Brzozowa, gminy Ceglów, Dobczyc, Kiszkowa, dawnym herbie Koszalina, Proszkowic, Radziejowa Kujawskiego czy Wrocławia²⁷.

Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego herb przedstawiający leżącą na misie głowę św. Jana Chrzciciela posiada tylko miasto Pisz. Godło z takim wizerunkiem, wraz z prawami miejskimi nadał miastu w 1645 r. Fryderyk Wilhelm Hohenzollern²⁸. Współczesny herb miasta posiada trójdzielne pole herbowe. Dolna część tarczy herbowej jest koloru czerwonego, zaś górna podzielona na dwie części – prawą białą i lewą czarna – nawiązuje do barw herbowych Fryderyka Wilhelma Hohenzollerna. Środek pola tarczy herbowej wypełnia, skierowana w lewą stronę, leżąca na złotym półmisku ścięta głowa Jana Chrzciciela²⁹.

Kolejnymi postaciami biblijnymi, których wizerunki przywołują polskie miasta w swoich herbach są apostołowie. W województwie warmińsko-mazurskim, w miejskich herbach aż czterech z nich zostało przedstawionych w pełnej postaci albo poprzez atrybuty lub symbole. Są to: Jakub, Jan, Paweł i Piotr.

Św. Jakub zwany Starszym lub Większym³⁰ widnieje w herbie miasta Olsztyna³¹, będącego siedzibą województwa warmińsko-mazurskiego. Jakub był starszym bratem św. Jana Apostoła (Mt 4,21; Mk 1,19-20; Łk 5,10). Prawdopodobnie mieszkał w Betsaidzie lub w Kafarnaum (Mt 4,18-20; M 1,16-18; Łk 5,4-8). Był rybakiem i współnikiem Piotra. Został powołany razem z bratem do kolegium Dwunastu (Mt 10,2-4; Dz 1,13). Wiadomo, że był biskupem Jerozolimy³² i jako pierwszy z apostołów poniósł śmierć męczeńską (Dz 12,1-2), kiedy to przed Świętem Paschy w 44 lub 43 r. (Dz 12,1-3; por. Mk 10,35-40). Herod Agryppa I, chcąc przypodobać się Żydom, skazał go na ścięcie. Św. Jakub patronuje Olsztynowi od początku istnienia tego miasta. Wizerunek Apostoła przedstawiają najstarsze znane nam, a datowane na XIV w., miejskie pieczęcie, na których ukazany jest jako pielgrzym z laską i muszlą w dłoniach³³. Mniej więcej w takiej formie, z wyjątkiem niewielkich modyfikacji, wyobrażenie to przetrwało niemalże do końca XVIII w.³⁴. Czas reformacji i sekularyzacji Prus przyniosły

²⁷ P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 81–95.

²⁸ Ibidem, s. 86.

²⁹ *Pisz. Portal Miejski* [online], dostęp: 8.12.2016, <<http://www.pisz.pl/nasze-miasto/o-piszu/symbole-miasta/>>.

³⁰ *Jakub, syn Zebedeusza*, w: P.C. Bosak, *Postacie Biblii. Słownik-konkordancja*, t. 4, Pelplin 2007, s. 369–376.

³¹ Zob. *Olsztyn 1353–2003*, red. S. Achremczyk, W. Ogrodziński, Olsztyn 2003, s. 651.

³² W. Zalewski, *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1996, s. 420–422.

³³ Zob. *Olsztyn 1353–2003*, s. 55–56.

³⁴ Zob. M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, s. 165.

kolejne zmiany. Na olsztyńskiej pieczęci u schyłku XVIII w. oraz na pieczęciach XIX-wiecznych pojawił się motyw samych atrybutów św. Jakuba, tj. muszla leżąca na dwóch skrzyżowanych laskach pod kapeluszem³⁵. W końcu także i komunizm spowodował stopniową ateizację tego herbu³⁶. Pod koniec XX w., udało się jednak przywrócić miastu pierwotne wyobrażenie herbu, przedstawiające postać Apostoła.

We współczesnym herbie Olsztyna ukazana jest biała postać św. Jakuba wpisana w niebieskie tło tarczy herbowej. Apostoł ubrany jest w długą białą szatę zaznaczoną szarą kreską. W lewej ręce – zwróconej ku górze – trzyma muszlę, w prawej zaś opartą o podłoże laskę. Zarówno laska, jak i muszla są złote. Św. Jakub ma na głowie kapelusz. Głowa Świętego otoczona jest nimbem³⁷.

W tym miejscu należy wspomnieć herb miasta Morąga³⁸, który w polu herbowym przedstawia młodzieńca odzianego w czarną suknię, trzymającego w lewej ręce muszlę, zaś na prawym ramieniu opierającego laskę, na której końcu umieszczony jest przedmiot przypominający bukłak³⁹. Na gruncie polskiej heraldyki ów młodzieniec identyfikowany jest z pielgrzymem⁴⁰. Z kolei niemieccy heraldycy w postaci tej dopatrują się wyobrażenia św. Jakuba⁴¹. Niemniej jednak widniejąca w herbie Morąga postać trzyma przedmioty, które są przypisywane św. Jakubowi i są uważane za jego atrybuty. Wydaje się więc, że stanowisko niemieckich heraldyków można uznać przynajmniej za godne rozważenia⁴².

Św. Piotr również znalazł swoje miejsce w miejskiej heraldyce województwa warmińsko-mazurskiego. Apostoł żył w Kafarnaum nad jeziorem Genezaret. Jego bratem był Andrzej. Razem z bratem i ojcem zajmował się rybactwem. Na podstawie Ewangelii według św. Łukasza (Łk 5,1-11) możemy wyciągnąć wniosek, że Piotr był zamożnym człowiekiem, posiadał wspólników oraz własne przedsiębiorstwo rybackie, które prowadził razem z nimi. Spośród aposto-

³⁵ Taką wersję herbu dla Olsztyna przyjął m.in. niemiecki heraldyk O. Hupp. Zob. O. Hupp, *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer, Königreich Preussen*, Bd. 1, H. 1, *Ostpreussen, Westpreussen und Branderburg*, Bd. 1, H. 2, *Pommern, Posen und Schlesien*, Frankfurt a. M. 1896–1998, s. 6.

³⁶ Zob. *Olsztyn 1353–2003*, s. 55–56.

³⁷ *Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Miasta Olsztyna* [online], dostęp: 5.11.2016, <<http://bip.olsztyn.eu/bip/plik/330964///&id=330964>>.

³⁸ Zob. *Morąg z dziejów miasta i powiatu*, red. H. Jaworska, M. Lossman, Olsztyn 1973, s. 100.

³⁹ *Morąg. Opis herbu Morąga – odniesienie do historii* [online], dostęp: 5.11.2016, <<http://www.morag.pl/index.php/pl/historia>>.

⁴⁰ M. Gumowski, *Herby miast polskich*, Warszawa 1960, s. 239.

⁴¹ O. Hupp, *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer, Königreich Preussen*, s. 10.

⁴² Por. P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 59–60.

łów to jego Jezus wyróżnił, bowiem jemu właśnie przekazał władzę nad Kościołem (zob. J 21,1-19). O wyróżnieniu Piotra spośród grona Dwunastu może świadczyć także fakt, że to jemu jako pierwszemu ukazał się Jezus po Zmartwychwstaniu (Łk 24,34; 1 Kor 15,5). Piotr nauczał w Azji Mniejszej, Antiochii i Koryncie. Resztę swojego życia spędził w Rzymie, gdzie poniósł śmierć męczeńską na krzyżu za panowania cesarza Nerona⁴³. Według Euzebiusza z Cezarei razem z Pawłem był założycielem pierwszej rzymskiej gminy chrześcijańskiej⁴⁴.

Herby przedstawiające św. Piotra możemy podzielić na trzy grupy⁴⁵, tj. przedstawiające tylko jego wizerunek, w towarzystwie innego świętego, np. św. Pawła czy św. Stanisława oraz jego atrybuty. Pełną postać św. Piotra przedstawia współczesny herb Olsztynka. Przywilej lokacyjny Olsztynkowi wystawił w 1359 r. wielki mistrz Zakonu Winrych von Kniprode⁴⁶. Pieczęć Olsztynka z wizerunkiem św. Piotra, datowana jest dopiero na XVII w. Poprzednie, czterenastowieczne pieczęcie wyobrażały prawdopodobnie biskupa w szatach pontyfikalnych, który trzymał w jednej – prawej ręce – podwójny klucz, w drugiej – lewej – proporzec z zaznaczonym krzyżem. Obie postacie widniejące na wspomnianych pieczęciach są do siebie tak podobne, że można podejrzewać błędy w interpretacji. Trudno jednak dociec, w której interpretacji ów błąd wystąpił, czy tej z XIV w., czy z XVII w.⁴⁷

Nie ma wątpliwości, co do identyfikacji postaci widniejącej we współczesnym herbie tego miasta. Tarcza herbowa przedstawia pełną, stojącą frontalnie postać św. Piotra odzianego w długą niebieską szatę na białym tle. Spod szaty świętego wystają bosc stopy. Apostoł w lewej ręce trzyma opartą o murawę złotą laskę, a w prawej złoty klucz z zębem ku górze skierowanym w prawo⁴⁸. Głowę bez nakrycia św. Piotra zdobi biała aureola. Koloru białego są również włosy, broda i wąsy Apostoła⁴⁹.

Choć pełna postać św. Pawła nie występuje w żadnych miejskim herbie w województwie warmińsko-mazurskim, na jednym z nich widzimy jego atry-

⁴³ W. Zaleski, *Święci na każdy dzień*, s. 352–356.

⁴⁴ Zob. Piotr, w: M. Bocian, *Leksykon postaci biblijnych*, s. 433–443.

⁴⁵ Podział za P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 66.

⁴⁶ Zob. M. Toepfen, *Historia okręgu i miasta Olsztynka*, przekł. M. Sacha, Dąbrówno 2004, s. 18–36.

⁴⁷ Por. M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, s. 165–166; P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 67.

⁴⁸ Na pieczęci miasta Olsztynka datowanej na przełom XVII i XVIII wieku św. Piotr zamiast proporca trzyma miecz. Zob. M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, s. 165–166.

⁴⁹ *Biuletyn Informacji Publicznej. Urząd Miejski w Olsztynku*, w: *Urząd Miejski w Olsztynku* [online], dostęp: 18.11.2016, <http://bip.olsztynek.pl/component/phocadownload/category/1561-statut-gminy.html?download=2449:statut_6>.

buty połączone razem z atrybutami św. Piotra. Paweł z Tarsu powszechnie jest uznawany za apostoła pogan i Żydów⁵⁰. Potwierdzają to m.in. jego *Listy i Dzieje Apostolskie* (por. Ga 1,16; 2,9; Rz 1,5; 11,13; 15,16; 1 Kor 9,20; por. Dz 9,15). Wspólne przedstawienie postaci Świętych Piotra i Pawła jest także mocno ugruntowane w tradycji i sztuce chrześcijańskiej. W heraldyce często dochodzi do połączenia atrybutów tych dwóch apostołów w jednym polu tarczy herbowej. Skrzyżowany klucz – atrybut św. Piotra z mieczem – przywołującym św. Pawła – tworzą herb Pieniężna. Złoty klucz w środku niebieskiej tarczy herbowej krzyżuje się z białym mieczem ze złotą rękojeścią i skierowanym ku górze ostrzem. Pomiędzy kluczem i mieczem znajdują się ponadto trzy białe worki z mąką⁵¹. Przedstawione w herbie atrybuty apostołów w logiczny sposób nawiązują do patronów miejscowego kościoła parafialnego, który jest pod wezwaniem właśnie świętych Piotra i Pawła, a według niektórych badaczy jest to również nawiązanie do godła kapituły warmińskiej⁵².

Postacią biblijną z kręgu apostołów, której wizerunek lub symbol odzwierciedlają warmińsko-mazurskie miejskie herby jest św. Jan Apostoł, syn rybaka Zebedeusza⁵³. Był bratem św. Jakuba Starszego i tak samo jak on z zawodu był również rybakiem i współnikiem Piotra. Został powołany przez Jezusa na ucznia (Mt 4,18-22; Dz 3,5). Razem z Jakubem i Piotrem należał do grona apostołów wybranych, którzy byli świadkami wszystkich ważniejszych wydarzeń w życiu Jezusa⁵⁴. Wcześniej był uczniem Jana Chrzciciela. Jan jako ten, którego „Jezus miłował” (J 21,20-23), zajmował szczególne miejsce przy stole podczas ostatniej wieczerzy (J 13,21-27). Przypuszcza się także, że nie tylko był najmłodszym z apostołów, ale także najwierniejszym, bowiem jako jedyny stał pod krzyżem. To jego opiece powierzył Matkę Jezus w chwili swojej śmierci (J 19,25-27). Postać św. Jana Apostoła w herbie przywołują dwa miasta: Wrocław i Zalewo.

Właśnie w herbie miasta Zalewo na terenie województwa warmińsko-mazurskiego Święty przedstawiony jest w dość ciekawy sposób. Jego frontalnie ustawioną postać wpisaną w niebieskie tło widzimy tylko do połowy, bowiem na tym herbowym wizerunku nagi św. Jan jest zanurzony do połowy w złotym kotle. Spod kotła na prawą i lewą stronę wydobywają się duże czerwone płomienie. Apostoł trzyma ręce złożone do modlitwy, a jego głowę otacza złota i pomarańczowa aureola⁵⁵. Tak przedstawiony wizerunek św. Jana nawiązuje

⁵⁰ Zob. W. Rakocy, *Paweł. Apostoł Żydów i pogan*, Kraków 1997, s. 15–17.

⁵¹ *Biuletyn Informacji Publicznej Gminy Pieniężno* [online], dostęp: 18.12.2016, <<http://bip.pieniezno.pl/contents/content/168/208>>.

⁵² Zob. A. Plewako, J. Wanag, *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994, s. 245.

⁵³ *Jan, apostoł*, w: P.C. Bosak, *Postacie Biblii. Słownik-Konkordancja*, t. 4, Pelplin 2007, s. 385–397.

⁵⁴ *Jan*, w: M. Bocian, *Leksykon postaci biblijnych*, s. 208–214.

⁵⁵ *Biuletyn Informacji Publicznej Gminy Zalewo* [online], dostęp: 05.11.2016, <<http://zalewo.f117.pl/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=2399>>.

do wydarzenia z życia apostoła, opisanego w apokryfie *Dzieje Jana* z przełomu II i III w. Cesarz Domicjan, po nieudanej próbie otrucia apostoła, rozkazał zaurzyć go w rozgrzanym oleju, który nie tylko nie zabił świętego, ale wręcz go odmłodził⁵⁶.

Symbol św. Jana Ewangelisty w wyobrażeniu złotego orła widzimy w herbie miasta Kisielice. Opis herbu został zatwierdzony 27 lipca 1990 r. uchwałą Rady Miasta⁵⁷. W dokumencie czytamy: „Herbem Kisielic jest orzeł św. Jana zrywający się do lotu koloru złotego, z białą aureolą wokół głowy”. Dalej czytany: „W szponach trzyma białą wstęgę z napisem łacińskim koloru złotego S. JOANNES”. Orzeł przedstawiony jest w czerwonym polu tarczy herbowej⁵⁸. Prawdopodobnie herb ten został utworzony z części herbu biskupów pomezzańskich, którzy w 1331 r. założyli to miasto. Głowę orła przywołują już pierwsze znane, datowane na XV w., pieczęcie miasta. Z kolei wizerunek ptaka stojącego na wstędze przedstawia już XVI-wieczna pieczęć Kisielic. W późniejszym okresie orła zastąpiono pelikanem. Jednak w połowie XIX w. wrócono do niego ponownie. Orzeł patronuje Kisielicom do dziś⁵⁹.

Wśród symboli religijnych pojawiających się w miejskiej heraldyce stosunkowo często pojawiają się wizerunki świętych. To właśnie te postacie stanowią chyba jedną z najliczniejszych grup. Powodem tak dużej popularności świętych w heraldyce jest chociażby potrzeba połączenia w herbie funkcji identyfikacyjnej z pewnego rodzaju formą wyznania wiary albo aktem zawierzenia religijnego⁶⁰. Nie dziwi więc fakt, że wizerunki świętych w herbach miast województwa warmińsko-mazurskiego nie są rzadkością.

Na przykład w herbie miasta Działdowo, które jako twierdza przygraniczna zostało założone przez Krzyżaków w 1306 r.⁶¹, widnieje postać św. Katarzyny Aleksandryjskiej, która będąc chrześcijanką ślubowała czystość. Święta poniosła śmierć męczeńską, kiedy to w czasie prześladowań chrześcijan za panowania cesarza Maksymiana Galeriusza, torturami chciano ją zmusić do porzucenia chrześcijaństwa. Św. Katarzyna stoi w gotyckim portalu, ma twarz zwróconą w lewo. W prawej ręce skierowanej ku górze trzyma wycinek (1/4 całości) koła tortur, w lewej opuszczonej w dół miecz oparty o podłoże. Po obu stronach portalu, w połowie jego wysokości, znajdują się tarcze rycerskie podzielone na

⁵⁶ W. Zaleski, *Święci na każdy dzień*, s. 819.

⁵⁷ Uchwała nr 27/90 Rady Miejskiej w Kisielicach z dnia 27 lipca 1990 r., w sprawie ustalenia herbu miasta Kisielic.

⁵⁸ *Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Miejskiego w Kisielicach* [online], dostęp: 4.11.2016, <<http://bip.kisielice.warmia.mazury.pl/akty/1391/w-sprawie-ogloszenia-tekstu-jednolitego-uchwaly-w-sprawie-uchwalenia-statutu-gminy-kisielice.html>>.

⁵⁹ P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 64.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 97.

⁶¹ Zob. F. Gause, *Dzieje okręgu i miasta Działdowo*, przekł. M. Szymańska-Jasińska, Działdowo 2015, s. 36–63.

12 pól w czerwono-białą szachownicę. Kolorystykę herbu zgodnie z zasadami heraldyki tworzą kolor czerwony – suknia; złoty – płaszcz, korona, koło tortur i rękojeść miecza oraz portal; stalowy – kolce koła i ostrze miecza; błękitny – tło tarczy herbu⁶².

W godle Ostródy w województwie warmińsko-mazurskim widnieje św. Jerzy. Przypuszcza się, że pochodził z Kapadocji i podobnie jak Jan Chrzciciel, urodził się wtedy, kiedy jego rodzice byli już w podeszłym wieku. Już jako młody chłopak był rzymskim legionistą. Z czasem w rzymskiej armii otrzymał awans oficerski, jeszcze później godność trybuna⁶³. Jerzy odmówił złożenia ofiary bóstwom rzymskim, za co prawdopodobnie poniósł śmierć męczeńską za panowania cesarza Dioklecjana. W zachodnim Kościele kult św. Jerzego swoimi korzeniami sięga V wieku. W Kościele wschodnim jest zaliczany do grona najbardziej popularnych świętych⁶⁴. W ikonografii chrześcijańskiej jest najczęściej przedstawiany jako rycerz dosiadający białego konia, który przebija włócznią smoka. Niekiedy trzyma białą chorągiew, na której widnieje czerwony krzyż. Święty czasami jest także przedstawiany, choć bardzo rzadko, z kołem, które symbolizuje jego męczeńską śmierć⁶⁵.

Należy założyć, że postać św. Jerzego wpisana w herb miasta Ostróda, związana jest ściśle albo z jego niemieckimi właścicielami, albo z niemieckimi osadnikami, którzy mieszkali w obrębie miasta⁶⁶. Dokument z 1356 r. został opatrzony pieczęcią, na której widnieje uzbrojony rycerz siedzący na koniu, co może dowodzić, że przedstawia niemieckiego rycerza zakonnego. Na początku XIX w. obok ciężkozbrojnego rycerza pojawił się także smok, co jednoznacznie kojarzy się ze św. Jerzym⁶⁷. Niestety, nie mamy pewności, czy znajdujący się na pieczęci rycerz jest wyobrażeniem św. Jerzego czy konnego Krzyżaka. Jednakże w 1994 r. Rada Miasta Ostródy uchwaliła herb, który przedstawia skierowanego w prawą stronę ciężkozbrojnego rycerza zakutego w złotą zbroję z opuszczoną przyłbicą, siedzącego na białym koniu z czarną uprzężą. Rycerz godzi czarną kopią w zielonego smoka, który leży w dolnej części tarczy herbowej. Rycerz i smok przedstawieni są na czerwonym tle⁶⁸. Ową postać rycerza

⁶² *Działdowo* [online], dostęp: 1.10.2016, <<http://bip.dzialdowo.eu/DocPokaz.aspx?id=5545>>, s. 124.

⁶³ P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 109.

⁶⁴ H. Hoever, *Żywoty Świętych Pańskich na każdy dzień*, tłum. Z. Pniewski. Olsztyn 1999, s. 96.

⁶⁵ P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 109.

⁶⁶ Zob. J.B. Kozłowski, *Dawna Ostróda. Obrazy z życia wschodniopruskiego miasta*, Dąbrówno–Warszawa 2006, s. 7; J. Müller, *Dzieje Ostródy*, tłum. D. Krzywicka-Kaendler, Ostróda 2010, s. 33–60; P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 109.

⁶⁷ Zob. J. Müller, *Dzieje Ostródy*, s. 284–285.

⁶⁸ *Biuletyn Informacji Publicznej. Urząd Miasta Ostróda* [online], dostęp: 19.12.2016, <<http://bip.ostroda.warmia.mazury.pl/akty/1126/uchwala-nr-ix-72-2003-w-sprawie-uchwalenia-statutu-miasta-ostrody.html>>.

widniejącego w herbie miasta Ostróda zgodnie z tym, co zostało zapisane w obowiązującej uchwale, należy uważać za równe z wyobrażeniem pojawiającym się w legendzie, stąd św. Jerzy mógł prawdopodobnie patronować miastu w czasach wcześniejszych. Właśnie z 1811 r. pochodzi dokument opatrzony pieczęcią z wizerunkiem przedstawiającym zbrojnego jeźdźca, którego można utożsamiać ze św. Jerzym, godzącego włócznią smoka, zaś długi i wijący się ogon tego potwora próbuje opleść nogi konia⁶⁹.

Ostatnim miastem województwa warmińsko-mazurskiego, które w swoim herbie przywołuje postać z grona świętych jest miasto Susz, któremu patronuje św. Rozalia⁷⁰. Wiemy, że urodziła się w książęcej rodzinie około 1130 r. w okolicach Palermo⁷¹. Porzuciła wystawne życie i zamieszkała we wnętrzu jednej z grot nad brzegiem morza. Surowy tryb życia jaki prowadziła przyczynił się do jej śmierci w wieku zaledwie 35 lat. Jest uznawana za patronkę chroniącą od zarazy⁷².

W polu tarczy herbowej miasta postać św. Rozalii skierowana jest lekko w lewą stronę. Święta odziana w długą niebieską szatę stoi na trzech stylizowanych, zielonych pagórkach na białym tle tarczy herbowej wzoru gotyckiego. Długie złote włosy swobodnie opadają na ramiona i plecy świętej. Św. Rozalia w lewej ręce trzyma jedną skierowaną ku górze czerwoną różę, na którą zdaje się wskazywać palcem prawej ręki⁷³.

* * *

Konkludując, należy stwierdzić, że postaci biblijne, świętych czy też związane z nimi symbole i atrybuty, to stosunkowo często spotykany motyw w miejskiej heraldyce na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego. Spośród 49 miast, aż 13 w swoim herbie ma postaci i związaną z nimi symbolikę. Tak więc wizerunek Matki Bożej w swoim herbie posiadają trzy warmińsko-mazurskie miasta, tj. Iława, Frombork i Pasy. Jan Chrzciciel patronuje miastu Pisz, zaś św. Jakub miastu Olsztyn, a według niemieckich heraldyków być może także miastu Morąg. Postać św. Piotra spotykamy w herbie miasta Olsztyn, a atrybuty świętych Piotra i Pawła w herbie Pieniężna. Z kolei wizerunek św. Jana znajduje się na tarczy herbowej miasta Zalewo, zaś złoty orzeł

⁶⁹ P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, s. 109.

⁷⁰ O. Hupp twierdzi, że ową postacią jawiącą się w polu herbowym jest młody krzyżacki brat zakonny zrywający różę w ogrodzie. O. Hupp, *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer, Königreich Preussen*, s. 25.

⁷¹ Zob. H. Hoever, *Żywoty Świętych Pańskich na każdy dzień*, s. 204.

⁷² W. Zaleski, *Święci na każdy dzień*, s. 521–522.

⁷³ *Biuletyn Informacji Publicznej. Susz* [online], dostęp: 19.12.2016, <http://bip.susz.pl/zalaczniki/138/Statut_Gminy_Susz_-_akt_2013-10-17_09-12-2014_09-40-29.pdf>.

będący jego symbolem widnieje w herbie Kisielic. Zatem wśród grona apostołów swoje miejsce w miejskiej heraldyce Warmii i Mazur znalazło czterech z nich. W herbach miast znajdują się nie tylko postacie biblijne, ale również i postacie świętych, tj. św. Katarzyna patronuje miastu Działdowo, św. Rozalia miastu Susz, zaś św. Jerzy identyfikowany jest z Ostródą. Wymienione i omówione przykłady nie wyczerpują tematu symboli religijnych w herbach z obszaru województwa warmińsko-mazurskiego, bowiem z założenia pominięto w opracowaniu np. herby przedstawiające chociażby anioły, jak w przypadku miasta Barczewo. Ciekawy wątek badawczy stanowią także te herby Warmii i Mazur, które przedstawiają na swoich tarczach symbolikę kościelną, jak np. wyobrażenia biskupów lub atrybutów ich władzy. Temu zagadnieniu należy jednak poświęcić odrębne opracowanie.

Bibliografia

- Adamczewski M., *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000.
- Biuletyn Informacji Publicznej Gminy Pieniężno* [online], dostęp: 18.12.2016, <<http://bip.pieniezno.pl/contents/content/168/208>>.
- Biuletyn Informacji Publicznej Gminy Zalewo* [online], dostęp: 5.11.2016, <<http://zalewo.f117.pl/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=2399>>
- Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Miasta Olsztyna* [online], dostęp: 5.11.2016, <<http://bip.olsztyn.eu/bip/plik/330964///&id=330964>>.
- Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Miejskiego w Kisielicach* [online], dostęp: 4.11.2016, <<http://bip.kisielice.warmia.mazury.pl/akty/1391/w-sprawie-ogloszenia-tekstu-jednolitego-uchwaly-w-sprawie-uchwalenia-statutu-gminy-kisielice.html>>.
- Biuletyn Informacji Publicznej. Susz* [online], dostęp: 19.12.2016, <http://bip.susz.pl/zalaczniki/138/Statut_Gminy_Susz_-_akt_2013-10-17_09-12-2014_09-40-29.pdf>.
- Biuletyn Informacji Publicznej. Urząd Miasta i Gminy w Pasymiu* [online], dostęp: 18.12.2016, <<http://pasym.bip.visacom.pl/component/phocadownload/category/1461-statut-gminy-pasym.html?download=1900:statut-gminy-pasym>>.
- Biuletyn Informacji Publicznej. Urząd Miasta i Gminy we Fromborku* [online], dostęp: 5.11.2016, <<http://frombork.samorzady.pl/art/id/87>>.
- Biuletyn Informacji Publicznej. Urząd Miasta Iławy* [online], dostęp: 5.11.2016, <http://bip.umilawa.pl/system/obj/3002_XVII-171-11.pdf>.
- Biuletyn Informacji Publicznej. Urząd Miasta Ostróda* [online], dostęp: 19.12.2016, <<http://bip.ostroda.warmia.mazury.pl/akty/1126/uchwala-nr-ix-72-2003-w-sprawie-uchwalenia-statutu-miasta-ostrody.html>>.
- Biuletyn Informacji Publicznej. Urząd Miejski w Olsztynku*, w: *Urząd Miejski w Olsztynku* [online], dostęp: 18.11.2016, <http://bip.olsztynek.pl/component/phocadownload/category/1561-statut-gminy.html?download=2449:statut_6>.
- Bocian M., *Leksykon postaci biblijnych*, przekł. J. Zychowicz, Kraków 1996.
- Bosak P.C., *Kobiety w Biblii. Słownik-Konkordancja*, Poznań 1995.
- Bosak P.C., *Postacie Biblii. Słownik-Konkordancja*, t. 4, Pelplin 2007.
- Codex Diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*, Bd. 1, hrsg. C.P. Woelky, J.M. Saage, Mainz 1860, nr 154.

- Czaja R., Nowak Z.H., *Państwo zakonu Krzyżackiego w Prusach – próba charakterystyki*, w: *Zakon krzyżacki w Prusach i Inflantach. Podziały administracyjne i kościelne w XIII–XVI wieku*, red. R. Czaja, A. Radziwiński, Toruń 2013, s. 11–28.
- Dygo M., *O kulcie maryjnym w Prusach Krzyżackich w XIV–XV wieku*, „Zapiski Historyczne” 1987, t. 52, z. 2, s. 5–38.
- Działdowo* [online], dostęp: 1.10.2016, <<http://bip.dzialdowo.eu/DocPokaz.aspx?id=5545>>.
- Gause F., *Dzieje okręgu i miasta Działdowa*, przekł. M. Szymańska-Jasińska, Działdowo 2015.
- Głowacki K., *Heraldyka historycznych miast regionu sandomiersko-kieleckiego XII–XX w.*, Kielce 2001.
- Gołdyn P., *Maryja w herbach miast polskich*, „Salvatoris Mater” 2000, nr 2, s. 247–265.
- Gołdyn P., *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, Warszawa 2008.
- Gołdyn P., *Święty Wojciech w polskiej heraldyce samorządowej*, „Studia Gnesnensia” 2002, t. 16, s. 243–251.
- Gumowski M., *Herby miast polskich*, Warszawa 1960.
- Gumowski M., *Kartoteka pieczęci i herbów miejskich u układzie alfabetycznym zawierająca szkice pieczęci, jej opis oraz różne notatki*, MNKR, sygn. 1489.
- Gumowski M., *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Toruń 1960.
- Hoever H., *Żywoty Świętych Pańskich na każdy dzień*, tłum. Z. Pniowski, Olsztyn 1999.
- Hupp O., *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer, Königreich Preussen*, Bd. 1, H. 1, *Ostpreussen, Westpreussen und Branderburg*, Bd. 1, H. 2, *Pommeren, Posen und Schlesien*, Frankfurt a. M. 1896–1998.
- Józef Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, przekł. Z. Kubiak, J. Radożycki, Warszawa 1962.
- Kaufmann K.J., *Dzieje Miasta Iławy*, tłum. J. Skrobot, W. Skrobot, Iława 2010.
- Kozłowski J.B., *Dawna Ostróda. Obrazy z życia wschodniopruskiego miasta*, Dąbrówno–Warszawa 2006.
- Kurowski E., *Dzieje Fromborka. Historia miasta do 1998 roku*, Frombork 2000.
- Kwiatk J., Lijewski T., *Leksykon miast polskich*, Warszawa 1998.
- Morąg z dziejów miasta i powiatu*, red. H. Jaworska, M. Lossman, Olsztyn 1973.
- Morąg. Opis herbu Morąga – odniesienie do historii* [online], dostęp: 5.11.2016, <<http://www.morag.pl/index.php/pl/historia>>.
- Możejko B., Śliwiński B., *Herby miast, gmin i powiatów województwa pomorskiego*, t. 1, Gdańsk 2000, t. 2, Malbork 2004.
- Müller J., *Dzieje Ostródy*, tłum. D. Krzywicka-Kaendler, Ostróda 2010.
- Olsztyn 1353–2003*, red. S. Achremczyk, W. Ogrodziński, Olsztyn 2003.
- Pisz. Portal Miejski* [online], dostęp: 8.12.2016, <<http://www.pisz.pl/nasze-miasto/o-piszu/symbole-miasta/>>.
- Plewako A., Wanag J., *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994.
- Rakocy W., *Paweł. Apostoł Żydów i pogan*, Kraków 1997.
- Seroka H., *Herby miast małopolskich XIV–XVIII*, Warszawa 2002.
- Stopa Z. i M., *Pasym i okolice*, Olsztyn, 1970.
- Strzyżewski W., *Symbolika religijna w herbach miast nadodrzańskich do końca XVIII w.*, „Rocznik Lubuski” 1997, t. 23, cz.1, s. 125–149.
- Strzyżewski W., *Treści symboliczne herbów miejskich na Śląsku, Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim do końca XVIII wieku*, Zielona Góra 1999.
- Toeppen M., *Historia okręgu i miasta Olsztynka*, przekł. M. Sacha, Dąbrówno 2004.
- Zaleski W., *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1996.

Saints and biblical figures in the coats of arms of cities in the Province of Warmia and Masuria

Summary: Fourteen cities of the forty-nine evoke currently the saints, biblical figures or symbols and attributes associated with them in their coats of arms in the province of Warmia and Masuria. The image of Our Lady appears on the shield of cities: Iława, Frombork and Pasym. John the Baptist is the patron of Pisz. The apostles find also their place in urban coats of Warmia and Masuria: St. Jacob (Olsztyn), St. Peter and Paul (Olsztynek, Pieniężno) and St. Jan (Zalewo, Kisielice). There are not only biblical figures, but also persons of saints in the coats of the cities, ie. St. Catherine in Działdowo, St. Rozalia in Susz and St. George is identified with the city of Ostróda.

Key words: coats of arms, saints, biblical figures, Warmia and Masuria, city, religious symbol.

